

ФІНАНСОВІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ

© 2017 ДУНА Н. Г., КУХАР Е. І.

УДК 37.014.543(430)

Дуна Н. Г., Кухар Е. І. Фінансові фактори розвитку сфери освіти в Німеччині

Метою статті є визначення ключових фінансових факторів розвитку сучасної сфери освіти в Німеччині. Обґрунтовано актуальність оптимізації фінансової підтримки цієї галузі як головного фактора підвищення рівня якості людського потенціалу. Визначено основні джерела фінансування освіти Німеччини. Виявлено зацікавленість у підготовці висококваліфікованих працівників з боку як держави, так і приватних інвесторів та громадських організацій. Проаналізовано динаміку та структуру фінансової підтримки освітньої сфери. Розглянуто систему засобів адресної матеріальної допомоги учням і студентам. Виявлено прикладний та інноваційно спрямований характер державної політики у сфері освіти. Зроблено висновок про те, що саме ефективне фінансування освіти як інноваційної сфери забезпечує високі темпи соціально-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: сфера освіти, ВНЗ, людський потенціал, інноваційність, фінансова підтримка, бюджет.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Дуна Наталія Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та світового господарства, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: duna.nataliya@gmail.com

Кухар Єліна Ігорівна – магістрант, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: elina-kukhar@mail.ru

УДК 37.014.543(430)

Дуна Н. Г., Кухарь Э. И. Финансовые факторы развития сферы образования в Германии

Целью статьи является определение ключевых финансовых факторов развития современной сферы образования в Германии. Обоснована актуальность оптимизации финансовой поддержки этой отрасли как главного фактора повышения уровня качества человеческого потенциала. Определены основные источники финансирования образования Германии. Выявлена заинтересованность в подготовке высококвалифицированных работников со стороны как государства, так и частных инвесторов и общественных организаций. Проанализированы динамика и структура финансовой поддержки образовательной сферы. Рассмотрена система средств адресной материальной помощи учащимся и студентам. Выявлен прикладной и инновационно направленный характер государственной политики в сфере образования. Сделан вывод о том, что именно эффективное финансирование образования как инновационной сферы обеспечивает высокие темпы социально-экономического развития и повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: сфера образования, ВУЗ, человеческий потенциал, инновационность, финансовая поддержка, бюджет.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Дуна Наталья Геннадиевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики и мирового хозяйства, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: duna.nataliya@gmail.com

Кухарь Елена Игоревна – магистрант, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: elina-kukhar@mail.ru

UDC 37.014.543(430)

Duna N. G., Kukhar E. I. The Financial Factors for the Development of Education Sphere in Germany

The article is aimed at determining the key financial factors in the development of current education sphere in Germany. The topicality of optimizing the financial support for this sector as the main factor in improving the quality of human potential has been substantiated. The main sources of financing for German education have been defined. The article identifies an interest in training highly skilled workers on the part of both the State and private investors along with public organizations. The dynamics and structure of financial support for the education sphere were analyzed. The system of targeted material assistance to pupils and students was considered. The applied and innovation-directed nature of public policy in the education sphere has been identified. It has been concluded that the effective financing of education as an innovation sphere ensures a high rate of socio-economic development and the increased competitiveness of the national economy.

Keywords: education sphere, university, human potential, innovativeness, financial support, budget.

Fig.: 3. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Duna Natalia G. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economics and World Economy, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: duna.nataliya@gmail.com

Kukhar Elina I. – Graduate Student, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: elina-kukhar@mail.ru

Освіта, як ключовий фактор підвищення рівня людського потенціалу, на сьогоднішній день перетворюється у фундаментальний чинник соціально-економічного розвитку країн-лідерів. А створення ефективної системи освіти, зокрема вищої, неможливе без оптимізації фінансової підтримки цієї галузі. На наш погляд, саме в Німеччині створено ефективну систему фінансування освіти. Тому цінним з теоретичної та практичної точок зору є узагальнення досвіду Німеччини щодо фінансових джерел, інструментів та напрямів інвестування розвитку цієї сфери.

Питання, пов'язані з дослідженням економічної сутності освіти та її впливом на розвиток суспільства, розглянуто в наукових працях таких учених, як І. Грищенко, В. Кремінь, В. Луговий, А. Загорій, М. Ніколайчук, Н. Ничкало, Н. Шифріна, Т. Яровенко та інші. Проблемам фінансування освіти присвячені дослідження І. Кичко, М. Курко, О. Кушеевої, В. Никифоренко, Т. Павлової, С. Рибчинської, Е. Скоблевої, Г. Чекаловської та ін. Зарубіжні моделі фінансування освіти аналізувалися багатьма науковцями пострадянського простору. Узагальнення досвіду функціонування галузі освіти Німеччини

представлено в працях Х. Барца, П. Брандта, Ф. Вольфа, Б. Нагеля, Е. Нуїсла, П. Фаульстіха, Е. Хаберзета, К. Хюфнера, Р. Яйха й ін. Проте слід зазначити, що німецький досвід фінансування освітньої сфери вивчений недостатньо, що і зумовило вибір теми дослідження.

Тому *метою* статті є визначення ключових фінансових факторів розвитку сучасної сфери освіти в Німеччині.

К. Хюфнер вважає, що з середини 90-х років минулого століття німецька система освіти опинилася під натиском реформ, спрямованих на впровадження в цей сектор ринкових механізмів для посилення конкуренції на рівні держави, земель та окремих освітніх установ. Актуальними були такі питання, як інституційна автономія, формування профілів, розробка еталонів та методики рейтингів, акредитація та оцінка, відповідальність та показники якості та результативності тощо [9].

Усвідомлюючи важливість сфери освіти як одного з головних рушіїв соціально-економічного розвитку країни, Німеччина зосередила свою увагу на підтримці, зокрема фінансовій, саме цієї галузі.

Для порівняння, у Німеччині витрати на освіту в 2 рази перевищують витрати на військові потреби, а всі інвестиції в розвиток людини більше військових витрат у 15–20 разів. У 2015 р. Німеччиною було витрачено 275,8 мільярдів євро на освіту, дослідження і науку. Це на 8,8 млрд євро, або 3,3% більше, ніж у 2014 р. Такого результату вдалося досягти, зокрема, за рахунок розширення дитячих дошкільних установ, а також збільшення витрат на дослідження і розробки [3].

Державні видатки складають близько чотирьох п'ятих загальних витрат на освіту. Більшу частку інвестицій в освіту вкладають земельні уряди, проте питому вагу мають також муніципалітети, федеральний уряд і приватний сектор (*рис. 1*).

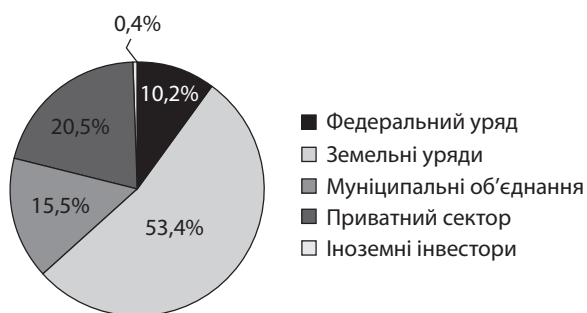

Рис. 1. Сучасна структура джерел фінансування освіти Німеччини

Джерело: складено за [4].

Рівень витрат на освіту в Німеччині з кожним роком поступово збільшується, зокрема з боку федерального уряду. Проте частка витрат на освіту у ВВП країни вже багато років тримається у межах 4% (*табл. 1*), що є досить високим показником.

На *рис. 2* показано, що, крім абсолютних величин витрат, збільшуються також і витрати на одного жителя.

Фінансування освіти в Німеччині з боку держави здійснюється на трьох рівнях: федеральному, регіональ-

ному і місцевому. Основним джерелом державного фінансування освіти є бюджети земель. З них формуються безпосередньо бюджети навчальних закладів та інших установ, що залучені до фінансової підтримки освітнього процесу.

Відповідальність за систему вищої освіти, згідно з Конституцією Німеччини, теж лежить на регіональних земельних урядах. Основним є принцип автономності ВНЗ. Проте законодавчо вони як у сфері фінансування, так і безпосередньо в управлінні спираються на Земельні акти вищої освіти [8].

У землях університети інкорпоровані в державну адміністрацію як громадські асоціації по лінії бюджету, економіки та персоналу. У сфері викладання та наукових досліджень вони вільні та мають право на самоврядування. Річний бюджет університетів формується бюджетами земель і затверджується їхніми парламентами. Сюди входять насамперед поточні витрати, заробітна плата, матеріали, витрати на навчання та наукові дослідження. Великі вкладення в капітальне будівництво та дороге наукове обладнання субсидуються в рівних частинах федеральним урядом і землями. Рішення приймаються на підставі рекомендацій Ради з науки [4].

Розширення потреб ВНЗ (насамперед фінансових), що виходять за межі можливостей окремих земель, відбулося ще після Другої світової війни у зв'язку з розвитком вищої освіти в той час. Федеральний уряд Німеччини став усе ширше залучатися до фінансування діяльності ВНЗ. У 1969 р. статті фінансування університетських клінік і наукових досліджень було віднесено до складу витрат на вищу освіту. Надалі федеральному уряду було доручено переглянути законодавчі рамки і загальні принципи вищої освіти. У 1976 р. був підписаний Акт основ вищої освіти. Після приєднання Німецької Демократичної Республіки у 1989 р. колишня централізована академічна система Східної Німеччини була реструктурована і трансформована в плюралістичну модель у відповідності до рекомендацій Ради з науки [4].

Окрім безпосереднього державного бюджетування освітніх закладів, у Німеччині дуже розвинена система адресної фінансової допомоги учням і студентам.

Цільову групу для схем фінансової допомоги становлять діти з низьким соціальним статусом. Потенційні студенти мають декілька варіантів отримання фінансової допомоги з різних джерел.

Базова соціальна допомога для всіх мешканців Німеччини підраховується на основі потреб. За схемою федерального закону про сприяння освіті (ФЗСО) ця система поєднує різні типи підтримки: гранти, позики та спеціальну соціальну допомогу. Вона спрямована на підтримку тих, в кого немає необхідних грошових коштів для оплати навчання та житла. Кількість студентів, що отримують допомогу за цією схемою, протягом останніх 20 років коливалася, проте зараз встановилася майже на тому самому рівні, що й на початку 1990-х років (*рис. 3*).

Усі студенти віком від 18 до 36 років, які навчалися принаймні два роки у вищих навчальних закладах та склали необхідні іспити, можуть претендувати на позику для оплати навчання.

Витрати на освіту в Німеччині у 2000–2016 рр.

Органи влади	Рік								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Разом, млн євро	79 264	86 716	106 219	110 027	112 132	116 951	121 080	124 429	124 255
Федеральний рівень, млн євро	2 979	4 290	7 769	9 080	7 857	8 080	8 060	8 810	9 091
Федеральні землі, млн євро	59 617	64 393	75 039	77 722	80 641	83 723	86 715	88 491	88 036
Муніципальні утворення та об'єднання, млн євро	16 668	18 033	23 410	23 225	23 634	25 149	26 304	27 128	27 128
Частка у ВВП, %	3,7	3,8	4,1	4,1	4,1	4,1	4,2	4,1	4,1

Джерело: складено за [6].

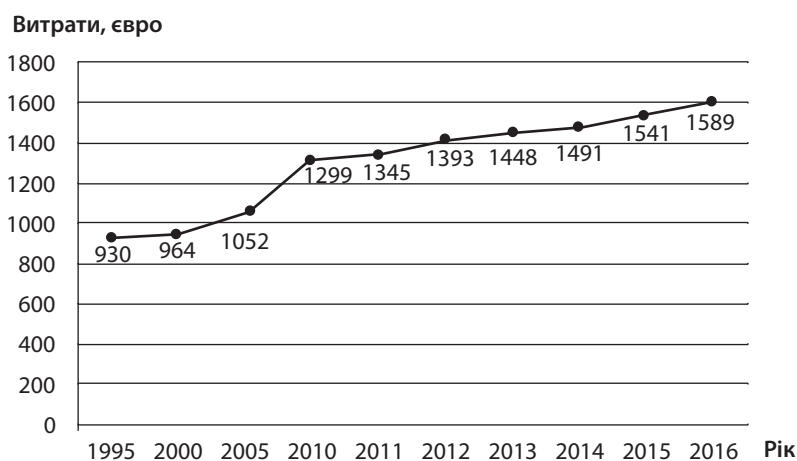

Рис. 2. Динаміка витрат на освіту в розрахунку на одного жителя, євро

Джерело: складено за [6].

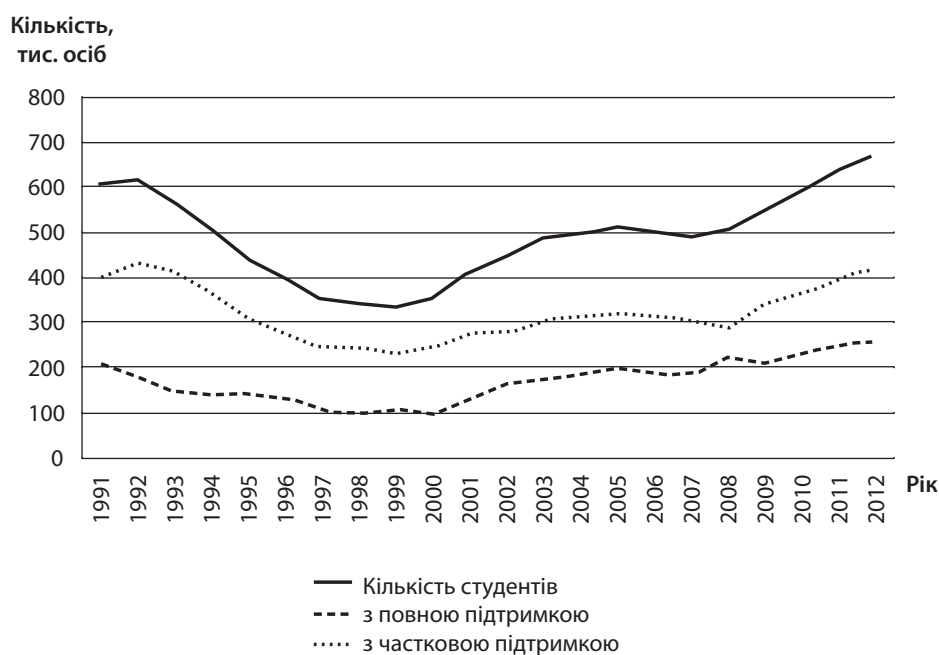

Рис. 3. Динаміка кількості студентів, що отримали допомогу за схемою ФЗСО у 1991–2012 рр., тис. осіб

Джерело: складено за [6].

Допомога на дітей (*Kindergeld*) надається навіть протягом періоду їх навчання аж до досягнення ними 27 років. Оскільки допомога прямо пов'язана зі студентським статусом дітей, старших 18 років, вона повинна розцінюватися як непряма неспецифічна грошова допомога, яка надається на основі оцінки сімейного стану.

Окрім допомоги на дітей, сімейна фінансова підтримка здійснюється шляхом надання податкових пільг. Якщо сім'я має дитину, яка навчається, розмір оподаткованого річного доходу батьків зменшується на певну суму.

Хоча існують два види допомоги сім'ям, скористатися можна лише одним з них. Податкові органи повинні самі визначити, який варіант є більш вигідним для сім'ї, та діяти відповідним чином. Зазвичай, варіант з податковими пільгами є вигідним тільки для сімей з високим доходом внаслідок високих граничних ставок податків за прогресивною системою оподаткування в Німеччині [4].

Вищі навчальні заклади Німеччини не надають гранти та стипендії, однак в країні діє ряд організацій, які виділяють кошти на підтримку як німецьким, так і іноземним студентам, а також науковим співробітникам за результатами конкурсного відбору. Як правило, стипендії видаються на неповний цикл навчання. Відбір проводиться за рядом критеріїв, серед яких пріоритет, як правило, віддається освіті, віку та громадянству. Зазвичай необхідними умовами підтримки іноземних студентів і наукових співробітників є знання німецької або англійської мови, успіхи в навчанні або дослідницькій діяльності та мотивація [1].

Основи сучасної системи підтримки молодих талантів закладалися в Німеччині після Другої світової війни – наприкінці 1940-х – початку 1950-х років. Тоді було створено більшість фондів, що займаються підтримкою талановитих студентів і аспірантів, докторантів різних спеціальностей. Зараз усі вони організовані в мережу з 11 установ – *Begabtenförderwerke*. У 2013 р. німецькі фонди видали студентам та науковцям 23 млн євро, у 2014 р. – майже 24 млн євро, у 2015 р. – 25 млн євро [6].

Прикладами такої підтримки є діяльність спеціалізованих фондів у галузі освіти, культури та популяризації німецької мови, Німецької служби академічних обмінів (*Deutscher Akademischer Austausch Dienst, DAAD*) та Інституту Гете (*Goethe-Institut*), політичних, релігійних, економічних фондів.

Наприклад, численні політичні фонди, крім іншого, надають матеріальну підтримку обдарованим молодим вченим у Німеччині та інших країнах, а також підтримують тісні контакти з колишніми стипендіатами. Крім того, вони проводять емпіричні та наукові дослідження, організовують виставки, лекції, конференції, «круглі столи» та інші заходи [1].

Підтримкою особливо обдарованих молодих людей також займаються великі науково-дослідні установи, що існують в основному за рахунок відрахувань з державного та земельних бюджетів.

Федеральний уряд виділяє значні кошти на фінансування закордонних стажувань студентів і аспірантів. Так, адміністративний бюджет DAAD, який фінансу-

ється Федеральним Міністерством закордонних справ, у 2015 р. склав 24 млн євро [5].

У ФРН приватний бізнес активно залучається до системи фінансування освіти. У цій країні реалізуються спільні програми ВНЗ і компаній з підготовки фахівців. Прикладом ефективної співпраці є центр професійної освіти концерну «Сіменс». Така взаємодія дозволяє більш продуктивно вести підготовку майбутніх фахівців для отримання практичних навичок роботи [2].

Останнім часом Німеччина приділяє особливу увагу прикладним наукам. Зокрема це можна простежити в системі розподілення грантів та стипендій: кількість стипендіатів, що вивчають природничі та технічні науки, з кожним роком зростає [6].

Освітня політика Німеччини базується на визнанні того, що успішний розвиток економіки й підвищення добробуту країни значною мірою залежать від знань і компетенцій. Адаже економічне зростання та інноваційний розвиток вимагають нових наукових ідей, які покликані перетворюватися в економічну продуктивність [10].

Тому стратегія розвитку вищої освіти спрямована на підтримку державного фінансування досліджень у ВНЗ та їх орієнтацію на конкретні соціально-економічні цілі. Так, за безпосередньої підтримки Федерального міністерства освіти Німеччини здійснюється розробка та реалізація комплексу освітніх заходів під загальною назвою «Активні освітні дії» (*Aktive Bildungsmaßnahmen*). Ця програма має на меті покращити ситуацію з місцями виробничого навчання. Її реалізація проходить за трьома напрямками: регіональні, галузеві кампанії та програми, орієнтовані на певних осіб [10].

До першої групи належать програми, що регулюють попит і пропозицію на місця виробничого навчання між різними регіонами (програма створення місць виробничого навчання в західних і східних землях «*Ausbildungsplatzentwickler West*»). Галузеві програми розподіляють місця практики між галузями економіки. А програми, орієнтовані на певних осіб, пропонують можливість виробничого навчання окремим категоріям: молодим людям, які не мають завершеної шкільної чи вищої освіти, молодим людям із соціальними проблемами, а також молодим мігрантам і підприємцям-іноземцям. Завдяки цим сучасним програмам університети поглиблюють спеціалізацію, а рейтинги якості й популярності посилюють конкуренцію між вищими навчальними закладами [10].

Крім того, у Німеччині зростає питома вага фінансування університетських досліджень у промисловості, що становить 8–14% від загальної суми фінансування цієї галузі [7]. Завдяки цьому встановлюється тісний взаємозв'язок між науковими розробками та реальним запровадженням їх результатів у діяльність промислового виробництва [10].

Інноваційна орієнтація політики вищої освіти забезпечується також за рахунок підготовки кваліфікованих учених та інженерів, активізації участі викладачів та аспірантів у виконанні досліджень і розробок, передачі їх результатів у промисловість [7].

ВИСНОВКИ

Таким чином, у Німеччині створена ефективна система фінансування освіти. На федеральному, регіональному та місцевому рівнях забезпечується фінансування навчальних закладів. Позабюджетну фінансову підтримку ВНЗ, студентів та учнів забезпечують також численні благодійні організації, фонди, служби, науково-дослідні інститути та приватні інвестори.

Аналіз статистичних даних щодо динаміки та структури фінансування освіти показав, що рівень витрат на освіту в Німеччині з кожним роком поступово збільшується.

Для Німеччини характерна інноваційна орієнтація політики вищої освіти. Адже успішний розвиток інновацій значною мірою залежить від знань та компетенцій спеціалістів, набутих під час навчання. Тому, на нашу думку, ефективне фінансове забезпечення галузі освіти сприятиме нарощенню людського капіталу, що, своєю чергою, забезпечить подальший соціально-економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності національної економіки країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ланьшина Т. А. «Мягкая сила» Германии: культура, образование, наука. *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. 2014. № 2. С. 28–58.
2. Манучарян А. А. Финансовые источники человеческого капитала в Германии // Вопросы и проблемы экономики и менеджмента в современном мире: сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции. Омск, 2016. № 3. 315 с. URL: <http://izron.ru/articles/voprosy-i-problemy-ekonomiki-i-menedzhmenta-v-sovremennom-mire-sbornik-nauchnykh-trudov-po-itogam-mejzhdunarodnoj-nauchno-prakticheskoj-konferencii>
3. Офіційний сайт The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>
4. Офіційний сайт Міністерства освіти ФРН. URL: <https://www.bmbf.de>
5. Офіційний сайт Німецької служби академічних обмінів. URL: <https://www.daad.de>
6. Офіційний сайт Німецької служби статистики. URL: <https://www.destatis.de>
7. Семёнова Ю. И. Государственная инновационная политика Германии в сфере высшего образования в условиях формирования единого европейского образовательного пространства. *Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета*. 2011. № 3 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-innovatsionnaya-politika-germanii-v-sfere-vysshego-obrazovaniya-v-usloviyah-formirovaniya-edinogo-evropejskogo-obrazovatel'nogo-prostranstva>

politika-germanii-v-sfere-vysshego-obrazovaniya-v-usloviyah-formirovaniya-edinogo-evropejskogo

8. Федеральный закон ФРН про сприяння освіті. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/baf_g/

9. Хюфнер К. Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині. *Вища освіта в Європі*. 2003. Том XXVIII. № 2. URL: <http://e.120-bal.ru/finansi/18858/index.html>

10. Шульга Н. Д. Тенденції формування та розвитку освітньої політики Німеччини. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 20. С. 147–150.

REFERENCES

"Federalnyi zakon FRN pro sprianiia osviti" [Federal Law of the Federal Republic of Germany on the promotion of education]. http://www.gesetze-im-internet.de/baf_g/

Khiufner, K. "Upravlinnia ta finansuvannia vyshchoi osvity v Nimechchyni" [Management and funding of higher education in Germany]. *Vyshcha osvita v Yevrope*. Vol. XVIII, no. 2 (2003). <http://e.120-bal.ru/finansi/18858/index.html>

Lanshina, T. A. "«Myagkaya sila» Germanii: kultura, obrazovaniye, nauka" ["Soft power" of Germany: culture, education, science]. *Vestnik mezhdunarodnykh organizatsiy: obrazovaniye, nauka, novaya ekonomika*, no. 2 (2014): 28–58.

Manucharyan, A. A. "Finansovyie istochniki chelovecheskogo kapitala v Germanii" [Financial sources of human capital in Germany]. *Voprosy i problemy ekonomiki i menedzhmenta v sovremennom mire*. 2016. No. 3. <http://izron.ru/articles/voprosy-i-problemy-ekonomiki-i-menedzhmenta-v-sovremennom-mire-sbornik-nauchnykh-trudov-po-itogam-me/sektsiya-10-mirovaya-ekonomika-i-mezhdunarodnye-ekonomicheskie-otnosheniya/finansovye-istochniki-chelovecheskogo-kapitala-v-germanii/>

Ofitsiyni sait Nimetskoj sluzhby akademichnykh obminiv. <https://www.daad.de>

Ofitsiyni sait Nimetskoj sluzhby statystyky. <https://www.destatis.de>

Ofitsiyni sait The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>

Ofitsiyni sait Ministerstva osvity FRN. <https://www.bmbf.de>

Semenova, Yu. I. "Gosudarstvennaya innovatsionnaya politika Germanii v sfere vysshego obrazovaniya v usloviyakh formirovaniya edinogo yevropejskogo obrazovatel'nogo prostranstva" [State innovation policy of Germany in the field of higher education in the context of the formation of a single European educational space]. *Uchenyye zapiski. Elektronnyy nauchnyy zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2011. <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-innovatsionnaya-politika-germanii-v-sfere-vysshego-obrazovaniya-v-usloviyah-formirovaniya-edinogo-evropejskogo>

Shulha, N. D. "Tendentsii formuvannia ta rozvytku osvitynoi polityky Nimechchyny" [Trends in the formation and development of German educational policy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 20 (2015): 147–150.